

MÉRHETŐ ASSZIMILÁCIÓ? – MÓDSZEREK AZ ETNIKAI HASONULÁS NYOMONKÖVETÉSÉRE

BALIZS DÁNIEL

MEASURABLE ASSIMILATION? – METHODS FOR TRACING
CHANGING ETHNIC IDENTIFICATION

Abstract

The question of ethnic assimilation in multinational regions (such as the Carpathian basin or the countries around it) has been a relevant research topic for quite a while now. Distrusting census data and questioning its results is a general phenomenon amongst those dealing with minorities; the discrepancy between the estimated and registered data is usually regarded as the result of assimilation. There are various ways to determine the extent of assimilation and to measure the scope of the affected population. These methods do not necessarily give comparable results, and the geographical level or population measured by them are not always of the same size. Their similarities arise from the fact that by using these methods there is a way to clarify the ethnic structure implied by official censuses. I analyse some of these methods in my work.

Keywords: assimilation, ethnicity, methods, censuses

Bevezetés

Tanulmányom célja, hogy a különböző diszciplínák – szociológia, kulturális antropológia, néprajz, etnikai földrajz stb. – területén tevékenykedő kutatók által már számtalan aspektusból megközelített, óriási publikációs háttérrel rendelkező téma, az asszimiláció kapcsán összefoglalást nyújtson a szóban forgó társadalmi folyamat hatásainak mérési lehetőségeiről, annak számszerűsíthető, a statisztikákat pontosító vagy éppen árnyaló megközelítési módjairól. E sorok írója – saját szakmai felkészültségéről alkotott véleménye folytán, illetve mivel érdeklődési körén kívül esik – nem érzi feladatának sem az asszimilációról alkotott definíciók gazdag tárházának bővítését, sem annak társadalomfilozófiai háttérben való elmélyülést. A cikktől sokkal inkább várható, hogy rendszerez és bemutat néhányat azon metódusok közül, melyek segítségével az asszimiláció által érintett csoportok mérete és jellemzői megközelítő pontossággal meghatározhatóak.

Az itt taglalt mérési módszerek két alapvető típust képviselnek. Az egyik a statisztikai (főként népszámlálási) adatokból kiinduló kategória, melynek keretében a számszerűsítés, az asszimilánsok tömegének definiálása a cél. A másik a terepi felmérésekre épülő vagy a népszámlálások helyett más adatbázist felhasználó típus, melynek kapcsán a cél esetünkben a censzusok (melyek gyakran az állam felé mutatott lojalitás megnyilvánulási csatornáit, ld. KAPITÁNY B. 2013) pontosítása és a lokális specifikumok figyelembe vétele. Alkalmazásukkal nem feltétlenül nyílik lehetőség teljes körű adatbázis felépítésére, sokkal inkább a censzusokban található értékek kritikájára vagy éppen indoklására. ILYÉS Z. (1999) szerint az asszimiláció folyamatát ugyan hosszú távon, nagy vonalakban a népszámlálási statisztikák is tükrözik, a folyamat mikroléptékű ábrázolásához viszont mindenképp szükség van egyéb források és módszerek bevonására is. A nemzetiségi összetételt bemutató „száraz” adatsorok nem tükrözik feltétlenül a domináns kultúrát, ennek tisztázáshoz tereptapasztalatok kellene (KEMÉNYFI R. 1999), a kvalitatív módszerek többsége tehát helyi felmérések keretében alkalmazható.

A kérdésben elmélyülő kutató feltételezi, hogy az általa az asszimiláció jeleként értelmezett tényezők valóban a beolvadás valamely szakaszában lévő népességre utalnak. A lényeg annak tisztázásában rejlik, hogy az asszimilációs folyamatok milyen formában ragadhatóak meg a tárgyalt jelenségek, statisztikai jellemzők, felmérések vagy egyéb sajátosságok tükrében.

Az asszimilációról röviden

Noha munkám hangsúlyozottan nem elméleti jellegű, a téma megköveteli a fogalom teoretikus hátterének rövid összefoglalását. Mivel az asszimilációs folyamat érvényesülhet egyéni és csoportszinten (TAJFEL, H. 1974), itt szeretném leszögezni, hogy a tanulmány a kérdést a makroperspektíva (tehát a csoportok) oldaláról közelíti meg, az asszimiláció individuális szegmense nem tartozik az itt tárgyalt fogalmak sorába. Az etnikai hasonlással foglalkozó szakirodalomban fellelhető definíciók és megközelítési módok többsége egyenként is egy egész tanulmányt érdemel, így jelen cikk csupán néhány értelmezési lehetőség „felvillantására” vállalkozik.

Az etnikai szempontú asszimiláció meghatározásában nagy szerepet kaptak a chicagói iskola képviselői. Park, R. E. és Burgess, E. W. szerint „az asszimiláció olyan folyamat, melynek során egyének vagy csoportok szert tesznek más személyek vagy csoportok emlékezetére és attitűdjére, így (...) közös kulturális térben egyesülnek velük” (PARK, R. E. – BURGESS, E. W. 1921: 735). Hasonló szemléletet képvisel GORDON, M. M. (1964), aki ugyanakkor az asszimiláción belül több fokozatot különít el, az akkulturációt, a strukturális asszimilációt, az amalgamációt (házassági asszimiláció) és az identifikációs asszimilációt. Utóbbi kapcsán már a beolvadás végső fázisaként jelentkező közösségi érzés kialakulását hangsúlyozza, míg a strukturális asszimilációt még csupán betagozódásként definiálja; értelmezésében ha ez bekövetkezik, akkor a többi fokozat már biztosan végbe fog menni. A gordonai modellhez több ponton illeszkedő YINGER, J. M. (1994, 2002) az asszimilációra határcsökkentő folyamatként tekint, mely csupán ritka esetekben válik teljessé. Yinger volt az első, aki beépítette elméletébe a disszimiláció fogalmát, amely észak-amerikai vonatkozásban a csoportok közötti különbségek fennmaradását és megerősödését fejezi ki, más olvasatban (pl. hazánkban, illetve általában véve Kelet-Közép-Európában) inkább a beolvadás reverzibilis jellegére utal. Utóbbi olyan esetben következhet be, ha a – hatalmi, politikai, migrációs stb. – környezet módosulása felszínre hozza egy már asszimilálódott (vagy annak vélt) közösség eredeti identitásmotívumait (pl. a szatmári svábok az 1990-es évek elején). A felsorolt kutatókhoz képest újszerű irányt képvisel Rogers Brubaker, aki szerint az asszimiláció növekvő hasonlóságot feltételez, melynek részeként asszimilálódhatunk (hasonlóvá válhatunk) vagy asszimilálhatunk (hasonlóvá tehetünk). Brubaker úgy ítéli meg, hogy az asszimiláció a 20. század második felétől a nyugati kultúrkörben „lejárattott” vagy idejét múlt fogalomként jelent meg, ugyanis az egyre növekvő bevándorlási hullámnak kitett országok őshonos népessége az újonnan érkezőktől való különbözőségét igyekezett hangsúlyozni. Az 1990-es évektől ellenben az asszimiláció újrafelfedezését, az iránta való figyelem növekedését tapasztalhatjuk, ami az immár letelepedett migráns népességre történő jogkiterjesztéssel áll kapcsolatban, ily módon tehát nem a beolvadás, sokkal inkább az integráció növekvő igényét testesíti meg (BRUBAKER, R. 2001).

A hazai illetve közép-európai felfogásban az asszimiláció fő okaként az erőforrásokhoz való hozzáférés aszimmetrikus jellege és a hatalmi viszonyokban mutatkozó egyenlőtlenség jelenik meg (KARÁDY V. – KOZMA I. 2002, KISS T. 2010). A témában publikáló további kutatók közül BINDORFFER GY. (2002) és GYURGYÍK L. (2004) egyaránt az asszimiláció

fogalmának gordonai felfogásból indul ki, melyet – noha Gyurgyík L. megkérdőjelezi az etnikai hasonulás időbeli linearitását – mindketten alkalmasnak tartanak a folyamat összetettségének illetve fokozatainak értelmezésére. Figyelemre méltó GYÁNI G. (1995) álláspontja, aki ugyanezt vallja, ám a gordonai asszimilációértelmezést illetve a közép-európai népszámlálási gyakorlatot lényegében összeegyeztethetetlennek tekinti; rámutatva, hogy az anyanyelvi statisztikák pusztán számadatai alapján legfeljebb némi kulturális adaptációra következtethetünk, a Gordon által mérőföldkőnek tekintett strukturális asszimiláció mértékére viszont egyáltalán nem.

Az asszimiláció folyamatát elsősorban az identitás természetén keresztül közelíti meg Tóth Á. és Vékás J. Kiindulási pontjuk, hogy az önazonosság-tudat megnyilvánulási formáin keresztül következtethetünk a beolvadás (vagy ellenkezőleg: a disszimiláció) meglétére. Az identitást dinamikus kategóriaként értelmezik, melynek kompaktságát „szélességi” (kettős vagy hármas kötődések) és „mélységi” (a többféle identitáskategória közül hányban jelezte a válaszadó az adott közösséghez való tartozását) dimenziókon keresztül szemléltetik (TÓTH Á. – VÉKÁS J. 2013). A statisztikai megközelítés dominál VARGA E. Á. (1998, 2002) munkáiban is, aki az erdélyi magyarság asszimilációs mérlegét – a demográfiai ráták figyelembevételével – lényegében a természetes és a tényleges szaporulat közötti különbségként vonja meg.

Az elméleti megközelítést előtérbe helyező kutatók közül Farkas Gy. az asszimiláció kapcsán a környezettel történő azonosulást hangsúlyozza, melynek az egyéntől érkező igénye és természetesként történő elismerése „kultúránk legmélyebb rétegeiben is ott gyökerezik” (FARKAS GY. 1997: 275). Az asszimilációról szóló diskurzus egyik fő képviselőjének tekintett BICZÓ G. (2004, 2011) ezt némileg továbbgondolva a beolvadást egy sajától eltérő életvilág normáinak, értékészletének elsajátításaként definiálta. Viszont – a kárpát-medencei magyar (illetve a magyarországi nem magyar) kisebbségek asszimilációját tárgyaló hazai szakmai körök által sugallt véleménnyel szembemelve – felvetette, hogy a beolvadás „... hanyatlás-narratívaként történő értelmezése korszerűtlen álláspont” (BICZÓ G. 2011: 22), azaz egyes csoportok beolvadása nem feltétlenül veszteségként értelmezendő, különösen akkor nem, ha a folyamat a beolvadó csoport számára pozitívumokkal jár. Ezen állítással a téma szintén elismert (erdélyi) kutatója, KISS T. (2011) is egyetért, azonban felhívja a figyelmet, hogy Biczó észak-amerikai asszimilációértelmezéshez közelítő álláspontja a közép-európai viszonyokra – az etnikai törésvonalak lokális sajátosságokkal teletűzdelt kialakulási körülményei révén – csak korlátozottan alkalmazható. Továbbá, tudomásul véve a makroregionális viszonyokat, a szórványértelmezések és a kettős identitás sajátos kelet-közép-európai megjelenési formáinak kutatását szorgalmazza.

Módszerek népszámlálási háttérrel

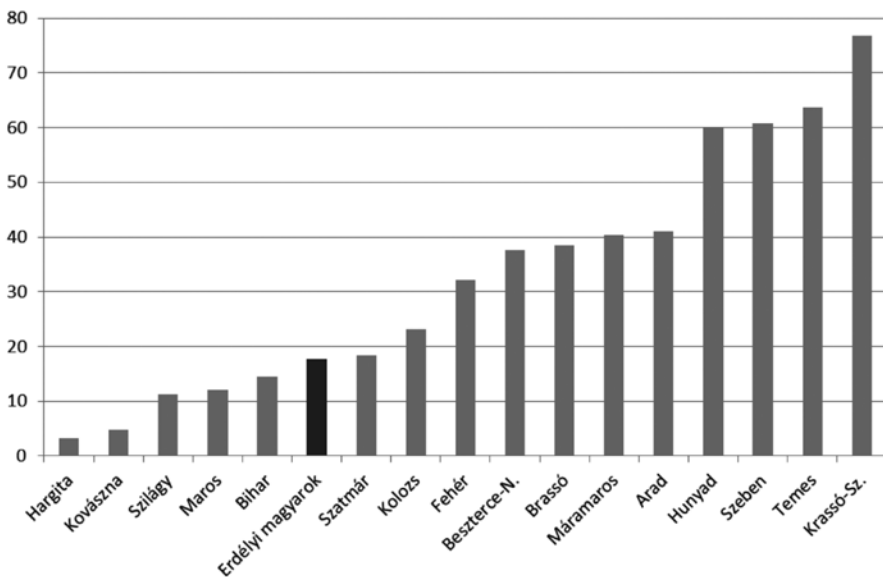
A továbbiakban az asszimiláció mérésének lehetséges módozatait jellemzem. A lista nem teljes (más eszközök is alkalmasak lehetnek ugyanerre a célra), illetve korántsem kifogásolhatatlan, hiszen a felsorolt metódusok – annak ellenére, hogy véleményem szerint valamennyi rávilágít az etnikai hasonulás folyamatának egy-egy mozzanatára – elméleti megalapozása, illetve beágyazottsága az etnikai földrajz eszközkészletébe merőben eltérő. A módszerek jelentős részével még csak nem is közvetlenül az asszimilációt mérhetjük, sokkal inkább a beolvadás útjára lépett népesség számát, társadalmi jellemzőit, a kutatás folytatásaként pedig identitásának sajátosságait térképezhetjük fel (utóbbival e tanulmány nem foglalkozik). A mérési lehetőségek csoportosítását az első kategória (*Módszerek népszámlálási háttérrel*) népszámlálási alapokon nyugvó adatbázisa és matematikai szemléletű

számítási menete indokolja, mely alapvetően eltér a második típus (*Kvalitatív módszerek és terepi felmérések*) megközelítésmódjaitól és módszereitől.

A népszámlálások etnikai adatbázisának feldolgoása

Azon népszámlálások eredményei, melyekben az etnikai identitásra vonatkozó adatok (nemzetiség, anyanyelv, nyelvtudás, az egyes nemzetiségekre vonatkozó értékek /pl. kor-szerkezet, vegyes házasságok száma/ stb.) szerepelnek, témánk vonatkozásában sokrétűen felhasználhatóak. Az adatok közül az asszimiláció kérdésköre szempontjából elsősorban azok nyújtanak érdemi információt, melyek az identitás dinamikáját és az azt befolyásoló tényezőket tükrözik.

A *vegyes házasságok* gyakoriságának, jellemzőinek mérése az etnikai hasonulás vizsgálata szempontjából kiemelt jelentőséggel bír, Tóth Á. és Vékás J. olvasatában „annak súlya, amellyel a nemzeti-etnikai elemet a házastárs megválasztásával kapcsolatos döntésünkben érvényre juttatjuk, nyomatékosabb az életben lehetséges minden más identitásdeklarációnál” (TÓTH Á.–VÉKÁS J. 2013: 34-35). Az előbbi szerzőpáros egy korábbi tanulmányában a vegyes házasságra mint az asszimiláció legjelentősebb tényezőjére utal (TÓTH Á.–VÉKÁS J. 2008); hasonló véleményen van BENEDEK GY. (2003), aki az erdélyi magyarság asszimilációs folyamatait taglaló tanulmányában az asszimiláció fő „okaként” a vegyes házasságokat jelöli meg, s a házassági heterogámia mérésében látja az etnikai beolvadás meghatározásának legfontosabb módszereit. E vélemény – kissé sarkos jellege ellenére – rávilágít a téma asszimilációkutatásban meghatározó szerepére, mely elsősorban azon tézisen alapul, miszerint a nemzetiségileg vegyes családokba született gyermekek nagyobb eséllyel válnak a többségi etnikum tagjaivá; példának okáért BENEDEK GY. (2003) szerint 2002-ben a 94 400 romániai magyar-román vegyes családban élő 61 900 gyermek 60%-a román, 40%-a magyar nemzetiségű volt.

1. ábra Az etnikailag heterogén házasságra lépők az erdélyi magyarok körében 1992-2002 között (%)
 Figure 1 Ethnically heterogeneous newlyweds within the Hungarian population of Transylvania between 1992 and 2002 (%)
 Forrás (Source): HORVÁTH I. (2004)

A fenti hipotézisből indult ki GYURGYÍK L. (2004) és SZILÁGYI N. S. (2004), akik a vegyes házasságokban született gyermekek nemzetiségéből következtetnek az asszimiláció lehetséges szintjére. Figyelemre méltó továbbá utóbbi szerző felvetése, mely szerint a biológiai és az etnikai reprodukció közé korántsem tehető egyenlőségjel, mivel a megszületett gyermekek nemzetisége későbbi szocializációjuk eredménye, melyet számos tényező (pl. környezetének anyanyelvi hetero- vagy homogenitása) befolyásol. Szintén a földrajzi közeg fontosságát hangsúlyozza tanulmányában HORVÁTH I. (2004), aki többek között a házassági exogámia területi és településtípus szerinti jellemzőit vizsgálta az erdélyi magyarság körében. Eredményei alapján bizonyítást nyert, hogy a heterogám párválasztás szempontjából a nyelvi környezet meghatározónak bizonyul: a többségében magyarok lakta vidéken élő erdélyi magyarok jellemzően etnikailag homogén házasságot kötöttek, ezzel szemben a dél-erdélyi szóránymagyarság körében a házasulandók nagyobbik része már más nemzetiségű párt választott (*I. ábra*). A fenti eredmény szakmai szempontból nem számít újdonságnak, hiszen alacsony lélekszámú csoportokban azonos nemzetiségű pár kiválasztása egyértelműen nagyobb kihívás, ellenben ráirányítja a figyelmet arra, hogy a szóránnyközösségekben a nyelvi izoláció, illetve a potenciális házasulandók korlátozott száma mindenféle külső ráhatás (kényszer) nélkül is felgyorsíthatja a beolvadást. A fentiek alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy a vegyes házasságok számának, gyakoriságának, jellemzőinek vizsgálata közelebb vihet az asszimiláció volumenének meghatározásához, azaz a házassági exogámia és az etnikai beolvadás dinamikája között viszonylag szoros kapcsolat tételezhető fel.

Az interetnikus kapcsolatok erősségének megállapításához nyújthat támpontot a *népesség nyelvismeretének* vizsgálata (*I. táblázat*), melynek terén hazánkban a leglátványosabb és a leginkább nyomon követhető változások a dualizmus évtizedeiben történtek. 1900-ban magyar anyanyelvűek 21%-a a magyar mellett más nyelven is beszélt, több mint egymillió főre volt tehető a németül is tudók aránya, ám kétszázezernél több magyar ismerte és használta a szlovák vagy a román nyelvet is. Ugyanakkor a nyelvi magyarosodást szemlélteti, hogy a teljes népességből a magyarul tudók 1900-ban a lakosság 52,5, 1910-ben viszont már 57,4%-át tették ki (köztük 1,4, illetve 1,9 millió nem magyar anyanyelvűvel).

Az egyes nemzetiségek magyarnyelv-ismerete többek között a hazai oktatáspolitikai hatására, különösen a városokban, folyamatosan bővült. Ugyanakkor a nemzetiségek asszi-

I. táblázat – Table 1

Nyelvismeret a hazai nemzetiségek körében 1910-ben
Language knowledge within the ethnicities of Hungary in 1910

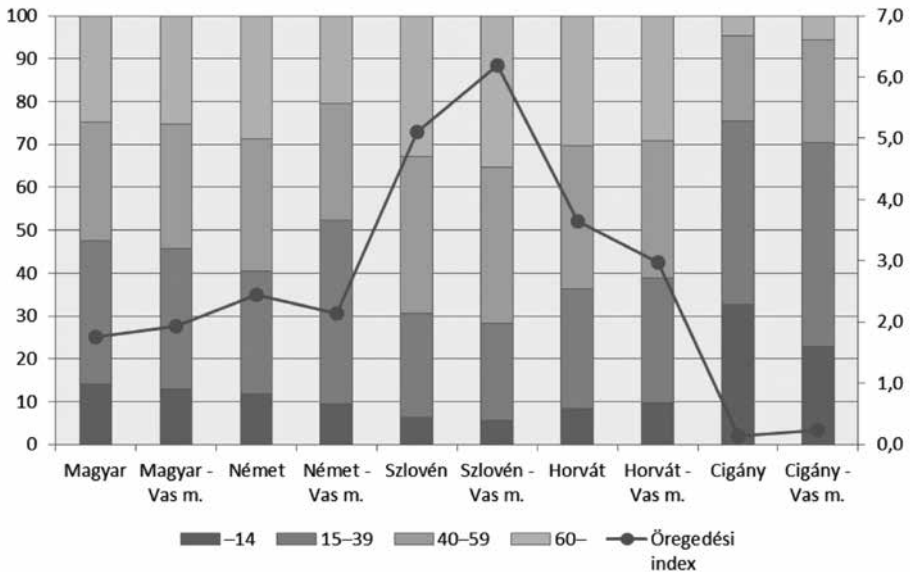
Nemzetiség	Nyelvismeret					
	Magyar	Német	Szlovák	Román	Rutén	Horvát/Szerb
Magyarok		1 272 812	547 802	400 674	49 877	241 977
Németek	779 252		118 407	249 304	39 531	185 592
Szlovákok	418 724	83 925		10 680	1 394	31 651
Románok	374 106	60 587	1 824		1 624	24 139
Rutének	65 192	3 965	10 062	4 542		8 633
Horvátok/Szerbek	174 095	200 945	6 541	43 595	564	

Forrás: 1910. évi magyar népszámlálási adatok

Source: Census data of 1910

milációja révén, elsősorban a kiterjedt nyelvi kontaktzónákban, a magyar anyanyelvűek idegennyelv-tudása is magas szinten maradt. 1910-ben már a magyarok 26%-a beszélt anyanyelve mellett más nyelven is, a századfordulót követően különösen a szlovákul és románul tudók száma emelkedett.

Napjainkban a kisebbségek nyelvismerete nem utal feltétlenül beolvadásuk előrehaladott jellegére, hiszen a hivatalos (állam-) nyelv elsajátítása többnyire általános elvárás, illetve igény mind többségi, mind kisebbségi részről. A módszert tehát elsősorban korábbi (a társadalmi mobilitás növekedését, valamint az oktatási expanziót megelőző) időszakok kutatása során érdemes alkalmaznunk.

2. ábra A magyarországi illetve a Vas megyei nemzetiségek korszerkezete 2011-ben (%)

Figure 2 Age structure of the ethnicities of Hungary and County Vas in 2011 (%), source: based on the census data of 2011

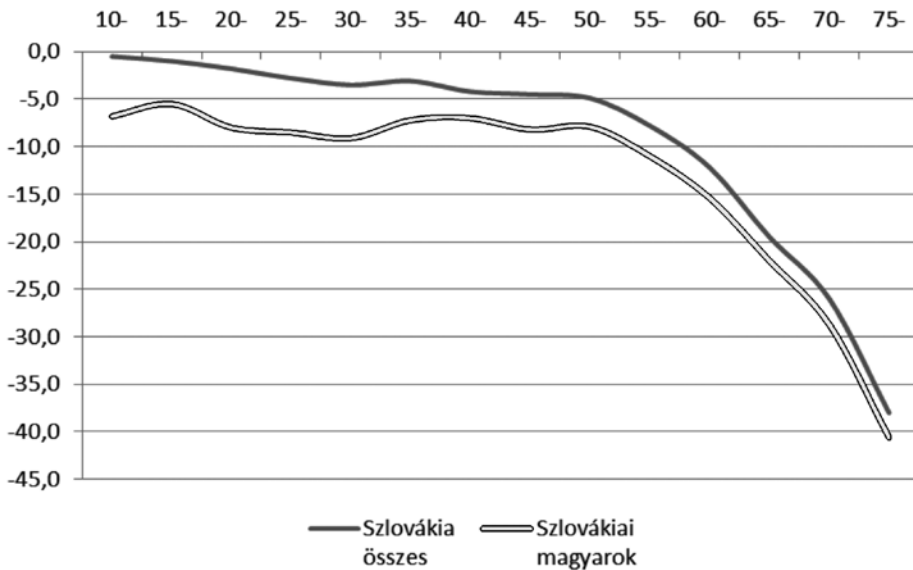
Forrás: Saját szerkesztés

Source: Author's own compilation

A korösszetétel nemzetiség-specifikus vizsgálata az egyes etnikai csoportok demográfiai helyzete közötti differenciákra mutat rá, egyúttal a későbbi folyamatokat (a nemzetiségek arányeltolódása) is előrevetítheti. Amennyiben az egyes nemzetiségek között szignifikáns eltérések mutatkoznak, a korstruktúra eltérései önmagukban is utalhatnak asszimilációs folyamatokra, ahogyan ez a magyarországi többségi népesség és a kisebbségek (a cigányokat kivéve) viszonylatában is érzékelhető (2. ábra). Ennél pontosabb információkat tudhatunk meg az ún. korrelációs módszer alkalmazásával, melyre többek között GYURGYÍK L. (2009) tanulmányában találunk példát. Gyurgyík ezzel a demográfiai gyakorlatban széleskörűen elterjedt módszerrel azt vizsgálta, hogy egy kiválasztott időszakban milyen mértékben csökkent adott nemzetiség egyes ötéves korcsoportjaihoz tartozók száma. A szlovákiai magyarok esetében, különösen a 35 év alattiaknál, a generációk lélekszámának zsugorodása jelentősen (5-7 százalékponttal) meghaladta az összlakosságét, ami egyértelműen az asszimiláció fokozott hatását szemlélteti (3. ábra).

Azon népszámlálásoknál, melyek gyakorlata lehetővé teszi többféle típusú (anyanyelv, nemzetiség, kulturális kötődés stb.) kérdés megválaszolását, illetve ahol egynél több válasz is

lehetséges, a nemzetiségi kötődésre vonatkozó variációk száma igen magas lehet. Példának okért a 2001. évi hazai census négy, de még a 2011. évi is három különböző kérdéssel tudakolta a válaszadók etnikai hovatartozását, s egyben minden kérdésnél lehetővé tette kombinált válasz megadását is. Az asszimiláció mértékére tehát egyszerűen a *többes kötődések* (pl. több nemzetiség megjelölése) gyakoriságából, volumenéből is következtethetünk. A már idézett TÓTH Á.–VÉKÁS J. (2013) szerzőpáros például megállapította, hogy 2001-ben Magyarországon a kisebbségek 30-50%-a nyilatkozott többes identitásúként, az egyes közösségek közül leginkább a szlovákok, legkevésbé az ukránok jelöltek meg több választ.

3. ábra A szlovákiai és a szlovákiai magyar lakosság öt éves korcsoportjainak változása 1991 és 2001 között (%)
 Figure 3 Change of five-year age groups of Slovakian population along with Hungarian minorities between 1991 and 2001
 Forrás (Source): GYURGYÁK L. (2009)

A népszámlálási adatok ilyen irányú vizsgálata keretében a legérdekesebb információkat feltehetően az *anyanyelvi és nemzetiségi adatok összehasonlításából* nyerhetünk. Az így kiszámolt index lényege annak meghatározása, hogy adott etnikai csoport anyanyelvi értéke hány százaléka a nemzetiségre vonatkozó számnak. Az anyanyelv-nemzetiségi viszony az egyes etnikai közösségek identitásának állapotával (az asszimiláció fokával) áll összefüggésben, ezen kívül közvetetten a nemzetiségi tömb-, perem- vagy szórványhelyzetről nyújt információkat. A két érték eltérése mindenképpen bizonyos létszámú kettős kötődésű népességet takar. Az anyanyelv-nemzetiség index (továbbiakban ANI) többségi és kisebbségi helyzetben eltérő hátteret és jövőképet vázol fel. A kisebbségek anyanyelvi többlete (ANI>100) az állam felé történő egyfajta „hűségnyilatkozatként” (s így a többségi nemzetiség tömeges vállalásaként) értelmezhető, amely lehet természetes asszimilációs folyamatok hozadéka, vagy jelezhet asszimilálódni szándékozó/kényszerülő kisebbségi lakosságot (pl. a magukat német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek valló magyarországi németek 1945 után). Az okok térségenként és kisebbségenként eltéréseket mutatnak, például a magyar anyanyelvű, de román nemzetiségű erdélyieknél VARGA E. Á. (2002: 204) „az érintettek államnemzethez történt visszatérését” hangsúlyozza. A nemzetiségi többlet

(ANI<100) ezzel szemben a beolvadás előrehaladott állapotát, a nyelvi asszimilációt jelzi. Utóbbit támasztja alá például az erdélyi magyarság területileg differenciált ANI értéke, ahol egyre nagyobb eltérés mutatkozik a tömb- illetve szórványmagyarságnak otthont adó megyék között (2. táblázat).

2. táblázat – Table 2

Az erdélyi románok és magyarok anyanyelv-nemzetiségi indexe megyénként (2011)
The mother tongue-nationality index of Romanians and Hungarians of Transylvania
by counties

Megye	Anyanyelv-nemzetiség index		
	Román	Magyar	Cigány
Arad	103,1	100,9	43,3
Beszterce-Naszód	103,8	96,0	27,1
Bihar	102,9	104,5	53,5
Brassó	103,6	100,1	15,2
Fehér	103,9	97,5	23,9
Hargita	101,5	101,4	21,0
Hunyad	102,1	96,2	15,6
Kolozs	103,1	99,4	34,4
Kovácsna	111,3	102,2	1,1
Krassó-Szörény	101,4	89,4	75,9
Máramaros	101,8	98,7	53,2
Maros	106,9	102,8	48,6
Szatmár	101,3	115,4	13,1
Szeben	104,8	91,6	19,2
Szilágy	104,7	101,5	48,9
Temes	102,0	96,2	59,2
Erdély összesen	103,2	102,6	37,6
Románia összesen	102,3	102,6	39,5

Forrás: 2011. évi romániai népszámlálási adatok
Source: Romanian census data of 2011

1992-ben a romániai magyar anyanyelvűek 2,9%-a (46,6 ezer fő), 2011-ben már 4,3%-a (53,6 ezer fő) vallott be a magyartól eltérő nemzetiséget. Ezen belül a magyar ajkú románok száma a két időpontban lényegében megegyezett (13,8, ill. 14,1 ezer fő), addig a magyar anyanyelvű cigányoké csaknem megduplázódott (18,7, ill. 32,8 ezer fő), míg a németeké kivándorlásuk és a szatmári svábok magyarsághoz történő „etnikai visszatérésének” hatására kevesebb mint felére csökkent (11,6, ill. 5,3 ezer fő). A magyar nemzetiségű, de román anyanyelvű, tehát az asszimilációnak vélhetően leginkább kitett csoport létszáma viszont némileg visszaesett (1992: 30,8 ezer fő, 1,9%; 2011: 21,4 ezer fő, 1,7%). Könnyen elképzelhető, hogy fogyásuk a magyarról román nemzetiségre történő váltásnak, tehát a beolvadás teljessé válásának köszönhető. Összességében 1992-ben a magyarok 4,8%-a, 2011-ben pedig már 6,1%-a vallott be anyanyelvétől eltérő nemzetiséget (VARGA E. Á. 2002), ami a kisebbség interetnikus kapcsolatrendszerének szövevényességét jelzi. Az

anyanyelv-nemzetiség viszony mérésének fontosságát természetesen nem csak az erdélyi magyarságon keresztül ragadhatjuk meg: számos példát találunk akár határainkon belül (pl. a hazai németek vagy – a Muravidék átmeneti visszacsatolása idején – a szlovének önbevallási jellemzői a második világháború időszakában, a felvidéki magyarok a reszlovakizáció vagy a vajdasági kisebbségek a jugoszláv identitás kapcsán stb.). Az ANI használhatóságát nemcsak az asszimilációban potenciálisan részt vevő népesség definiálásakor érzékelhetjük, hanem azáltal is, hogy értéke többnyire gyorsan követi a történelmi, a hatalmi-politikai vagy a társadalmi eseményeket.

Felekezeti és etnikai adatsorok összevetése

A vallási és nemzetiségi összkép egymással történő összevetése olyan területeken bizonyulhat kiindulási alpnak, ahol az etnikai és felekezeti törésvonalak többé-kevésbé megegyeznek, azaz e két ismérv páronként megfeleltethető egymásnak. Erre a tipikusan „egynyelvű vallások” (pl. a reformátusok és unitáriusok a Kárpát-medencében) vagy „egyvallású nyelvek” (pl. horvát, szerb) vonatkozásában nyílik lehetőség; sőt olykor a felekezet lehet az identitás legerősebb faktora, amire az etnikai önazonosság is nagyban támaszkodik (pl. a muszlim bosnyákok, a török eredetű, ám keresztény vallású gagauzok vagy a bulgáriai muszlim pomákok esetében). PAPP R. (2003) vajdasági példából kiindulva „etnikus vallásokról” ír: hangsúlyozza, hogy a vallás etnikai identitást kifejező és elmélyítő jellege nagyban hozzájárul a saját nemzeti kultúra etnikai tartalmának tudatosításához. A témával foglalkozó kutatók a jelenség asszimilációs vizsgálatoknál való felhasználásakor többnyire abból indulnak ki, hogy a felekezeti kötődés általában erősebbnek bizonyul a nyelvinél, illetve hogy az „anyanyelv és felekezet összefüggéseit taglaló adatok alakulásából következtetni lehet” a beolvadási folyamatokra (VARGA E. Á. 2002: 177). A kutatás során tehát az adott etnikai csoporthoz tartozó, ám a szóban forgó nemzetiséghez „nem tipikusan illeszkedő” felekezetűekre fókuszálunk, ebből vonva le következtetéseket az asszimilációs létszámára, illetve az interetnikus kapcsolatokra.

Erdély esetében a „román vallású”, azaz ortodox és görög katolikus magyarok, valamint a „magyar vallású” (református, unitárius) románok számát, illetve az adott nemzeti vagy felekezeti csoporton belüli súlyukat célszerű tanulmányozni. A térségben 1992-ben és 2011-ben egyaránt körülbelül 25 ezer ortodox magyar élt, a fél évszázadon át betiltott, majd a rendszerváltozás után lassan magára találó görög katolikus egyház magyarjainak száma 23, illetve 16 ezer fő volt. A református románok száma megközelíti a 20 ezret, míg az unitáriusoké 2011-ben kerekén ezer főt tett ki, előbbi az adott felekezethez tartozóknak 3,3, utóbbi 1,8%-át jelenti. Folyamatosan növekszik a többségi nemzet aránya az erdélyi római katolikus egyház hívei között, 1992-ben már minden tizedik katolikus román nemzetiségűnek vallotta magát (VARGA E. Á. 2002). Természetesen felekezeti hovatartozása alapján nem ítéltető meg adott személy etnikai identitása, ugyanakkor a fentiekben leírtak jól reprezentálják egy adott térség etnikai, vallási vagy kulturális sokszínűségét, valamint lehetőséget kínálnak az asszimilációs folyamatok értelmezésére.

Választási és etnikai adatsorok összevetése

A népszámlálási nemzetiségi szempontú adatok és az etnikai pártokra leadott voksok összehasonlítása egyfelől a többes kötődésűek számára utal(hat), másrészt mérhetjük vele egy közösség belső kohézióját is (TÁTRAI P. 2006). Kiváló példát jelentenek erre a kárpát-medencei kisebbségi magyar pártok, melyekre döntő részben magyar nemzetiségűek (vagy a magyarsághoz anyanyelvükben, kulturálisan stb. kötődők) szavaznak. Szintén meg-

állapítható, hogy például a szlovákiai és a romániai magyarok csaknem 100%-a ezen, a kisebbség érdekeit felvállaló etnikai pártokra szavaz (SZÉKELY I. G. 2014). Támogatottságuk többségében a magyarság demográfiai súlyához illeszkedik, ám egyes régiókban települések egész sorában (akár pozitív, akár negatív irányban) eltér az ott élő magyarság népeségbeli részarányától. A nemzetiségi és választási adatok különbségei mögött az asszimiláció valamely szakaszában járó csoportok létét tételezhetjük fel, ugyanakkor nemcsak etnikai, hanem demográfiai trendek is kirajzolódhatnak általa: pl. a kisebbségi magyarság a környező államalkotó nemzeteknél (szlovákok, románok stb.) idősebb korszakozata, ami a magyarság felülreprezentáltságát eredményezi a választókorú népesség körében. A markáns eltérések speciális, gyakran csak mikroszinten ható tényezőkre, egyúttal nagyobb tömegű, potenciálisan vagy ténylegesen asszimilálódó népességre utalhatnak. Ilyen extremitást tapasztalt például TÁTRAI P. (2010) a szatmári Domahidán, ahol a magyarul beszélő, de inkább román öntudatú görög katolikus népesség jelenléte miatt mutatkozik nagy eltérés a magyar nemzetiségűek (2002-ben 36,7%) és az RMDSZ-re leadott voksok aránya (2004-ben 14,1%) között. Ugyanakkor a módszer megbízhatóságát korlátozza, hogy a választási eredmények nagyban függenek az aktuális politikai erőviszonyoktól vagy a részvételi aránytól.

Példát jelen módszernél a szlovákiai magyarságra vonatkozó adatok szolgáltatnak (3. táblázat). A felsorolt tizenhárom, eltérő etnikai és demográfiai háttérű, illetve a jövedelmi viszonyok tekintetében nagy szórást mutató település közös vonása a magyarság és a magyar pártokra leadott szavazatok aránya közti számottevő differencia. Az asszimilációt itt a választói magatartás vizsgálatával érhetjük tetten: a dél-szlovákiai, etnikai öntudatában,

3. táblázat – Table 3

Néhány magyarlakta szlovákiai település etnikai és választási adatai (2011/2012)
Ethnic and election data of some settlements inhabited by Hungarians (2011/2012)

Település	Nemzetiségi megoszlás (%)			Magyar pártokra adott voksok aránya (%)		
	Szlovák	Magyar	Cigány	Most-Híd	MKP	Összesen
Sajókeszi	3,9	11,6	83,3	82,0	10,2	92,2
Zsitvabesenyő	27,6	71,1	0,0	53,0	34,5	87,5
Tardoskedd	31,9	62,3	0,0	52,0	21,5	73,5
Deresk	15,0	66,8	17,3	28,2	44,5	72,7
Kolon	43,2	49,7	0,0	46,3	16,2	62,5
Balogpádár	54,6	41,6	0,0	43,9	14,6	58,5
Szepsi	42,3	29,6	9,8	26,6	27,6	54,2
Ógyalla	48,4	41,2	2,4	29,6	21,5	51,1
Tiszacsernyő	33,4	62,3	0,4	27,1	16,3	43,4
Galánta	58,3	30,5	0,2	30,2	12,7	42,9
Nagyida	52,3	9,9	27,1	24,8	11,7	36,5
Jászó	71,7	7,1	5,9	22,6	8,7	31,3
Magyargurab	92,2	3,3	1,8	13,2	0,2	13,4

Forrás: Szlovákiai népszámlálási- (2011) és választási adatok (2012)

Source: Slovakian census- (2011) and election data (2012)

nyelvhasználatában már a többségi nemzet felé „húzó”, sok esetben vegyes házasságban élő vagy oda született, bizonytalan önbesorolású népesség politikai állásfoglalásakor gyakran „visszanyúl” eredeti identitásához. Hasonló jelenség tapasztalható az alapvetően magyar közegben élő, magyar anyanyelvű, ugyanakkor erősödő nemzetiségi tudatú cigányság pártpreferenciájának értelmezésekor (pl. Sajókeszi vagy Deresk esetében).

Amennyiben ugyanazon térségben adott etnikai csoport érdekképviseletét nemcsak egy, hanem több politikai tömörülés látja el, a rájuk adott szavazatok megoszlása többlet-információkkal szolgálhat. A megosztottság akkor töltődik meg a témánkhöz kapcsolódó tartalommal, ha a két (esetleg több) etnikai bázisú párt retorikájában, illetve deklarált céljaiban differenciák mutatkoznak, melyek szavazóbázisuk területi megoszlásában, inter-etnikus kapcsolatrendszerében (és mindezek tükrében: a beolvadási folyamatokban történő gyengébb vagy fokozottabb érintettségében) is leképeződik (ILYÉS Z. – TÁTRAI P. 2013). E jelenség a szlovákiai magyar pártok (Magyar Koalíció Pártja, Most–Híd) kapcsán mutatkozik meg leginkább: az MKP a döntően magyarlakta, országhatár menti településeken, míg a Híd többnemzetiségű közegben (a városokban és a nyelvi kontaktzónában) könyvelhet el nagyobb támogatottságot. A megosztottság természetesen nem csupán területileg, hanem egyes csoportok szintjén is számottevő: a beolvadás által érintett, kettős identitású népesség magyar pártokra szavazó rétege döntő részben a Most-Híd-ra voksol, míg az MKP inkább a „többségi magyarországi” pártja marad.

Kvalitatív módszerek és terepi felmérések

Ahogy néhány bekezdéssel korábban már említettem, a kvalitatív módszerek a népszámlálási adatok helyett más forrásokra támaszkodnak, előbbieket csupán viszonyítási alapként hasznosítják. Az adatsorok nem feltétlenül tükrözik egy összetett nemzetiségi struktúrájú tér/település nyelvi vagy kulturális arányait és kapcsolatrendszerét, ezek tisztázásához van szükség a tereptapasztalatokra (KEMÉNYFI R. 1999), valamint a matematikai megközelítés helyett az adott népesség attitűdjeire, megnyilvánulásaira támaszkodó módszerekre. Ilyen források a lakosság közvetlen megkérdezésével, valamint alternatív adatsorok vizsgálatba történő „beemeléssel” egyaránt előállíthatóak.

Egyházi nyilvántartások, adóösszeírások

Az asszimiláció dinamikájának, a folyamat által érintett népesség nyelv- és identitásváltásának feltérképezéséhez, azaz az állami lebonyolítású censzusok eredményeinek „finomításához” az egyik lehetséges módszer a különböző egyházak által kiadott névtárak, szakrális szóhasználatban *sematizmusok* tanulmányozása. A sematizmusok többek között az egyházmegyékhöz tartozó plébániák népességéről, a felekezeti megoszlásról, az ígéhirdetés nyelvéről, valamint az egyházi fenntartású iskolák tanulóiról közölnek adatokat. Ezen adatforrás népszámlálásokkal történő összevetése vegyes etnikumú, nagy felekezeti diverzitással jellemezhető vidékeken igen fontos lehet; különösen ha a térségben az etnikai és felekezeti törésvonalak egybeesnek, illetve ha a 20. századi hatalmi változások idején a felülről érkező asszimilációs nyomás név- vagy rítuselhagyásra készítette az ott élő népesség egy részét. A Kárpát-medencében ilyen területnek tekinthető például a Székelyföld (ILYÉS Z. 1999). Az egyházigazgatási változások, új plébániák szervezése (melyek dokumentálása a sematizmusokban szintén megtörténik) ezen túlmenően felekezetközi, sőt nemzetiségi konfliktusra is rávilágíthat. Ilyen esetek egyes plébániák nyelvváltása vagy az erre irányuló (egyházmegei, állami) ösztönzés kapcsán fordulhatnak elő.

Szintén használhatónak bizonyulnak az *egyházi anyakönyvek*, melyek segítségével az etnikailag és vallásilag exo- vagy endogám házasságok számát, gyakoriságát, az odaszületett gyermekek felekezetét, végső soron a párválasztási stratégiákban megjelenő etnikai karaktert kutathatjuk. Az anyakönyvekben ezenkívül a keresztnévadási szokások változásait is nyomon követhetjük, sőt információkat kaphatunk a lakosság foglalkozási és egyéb társadalmi (földbirtoklás, szociális helyzet, kirekesztettség) helyzetéről is (OLÁH S. 1998, ILYÉS Z. 1999).

Az adóösszeírásokat a sematizmusokkal és az egyházi anyakönyvekkel szemben állami (megyei) megrendelésre bonyolították le. Ezek közül elsősorban az ún. *dikális összeírásokat* célszerű kiemelni, melyek a 16. század elejétől a 19. század első harmadáig voltak jellemzőek, alapvetően feudális jellegű, az adózó népesség számbavételét célul kitűző „népszámlálások” voltak (a nemesség kimaradt belőlük). A dikális összeírások egyik legkiválóbb, Vas megyei feldolgozása VÖRÖS K. (1962) nevéhez fűződik, aki a kapott eredményekből kiindulva a terület nemzetiségi megoszlásának 18-19. századi rekonstruálására is kísérletet tett. Információkat témánkkal kapcsolatban a bennük megjelölt népességszám mellett elsősorban olyan vidékekről szerezhetünk, ahol a társadalmi jogállás nagyfokú egybeesést mutatott az etnikai viszonyokkal, egyszerűbben: a nemesi illetve az adózó népesség más-más nemzetiségűnek bizonyult; erre nyújt kiváló példát (a 19. század közepéig) a Felső-Őrség (BALIZS D. 2014).

Temetőfelmérés

A temetőfelmérés azon terepi munkamódszerek sorába illik, melyek a közterületen elhelyezett objektumokra (emlékművek, funerális emlékek, egyéb köztéri tárgyak) fókuszálnak. A módszer sajátosságát adja, hogy alkalmazásával adott településen egy meghatározott nemzetiségi csoport (mely akár már az asszimiláció befejező fázisában is lehet) többé-kevésbé rejtett jelenlétének nyomait fedezhetjük fel, valamint információkat gyűjthetünk a lokális nyelvhasználat és nyelvi viszonyok időbeli átfর্মálódásáról.

A temetőkben található feliratok (sírfeliratok, családi- és keresztnévek stb.) elemzése újdonságnak számít az etnikai földrajz eszközkészletében, sokkal inkább illeszkedik a régészet, a történelemtudományok vagy a kulturális antropológia tematikájához. Külföldön, mindenekelőtt Észak-Amerikában a téma genealógiai vonatkozása kerül előtérbe, ezzel együtt a szerzők hangsúlyozzák a funerális emlékek és az etnicitás közötti kapcsolat meglétét. Az itt elterjedt nézőpont szerint az ilyen irányú kutatásokkal az európai bázisú bevándorlásról valamint az amerikai kontinens benépesülésének folyamatáról nyerhetők fontos információk (BROCE, G. 1996). CLARK, L. (1987) a síremlékekre az etnikai, vallási és életmódbeli (foglalkozás, végzettség) különbségek reprezentációs formáiként tekintett. Más vizsgálatok – mélyreható elméleti és módszertani megalapozottság mellett (ld. SMITH, J. C. 1983, CARMACK, S. D. 2002) – esettanulmányi jelleggel az Újvilágban élő vagy letelepedett etnikai közösségek egész sorával (csehek, németek, olaszok, szlovákok, illetve spanyolajkú vagy indián csoportok) foglalkoznak, megállapítva, hogy a temetőkben olvasható feliratok sokféleségéből az adott populáció etnikailag diverz vagy egyveretű jellegére következtethetünk (MEYER, R. E. 1993).

Európában elsősorban a diaszpóra helyzetű, már asszimilálódott vagy kivándorolt zsidóság hátrahagyott sírkertjeinek felmérésével találkozhatunk. Ezenkívül a katonai temetőkben található hadisírok számbavételéhez köthető – igen korlátozott – etnikai tartalom. A temetői nyilvántartások többnyire megmaradnak a feliratok és a topográfiai adatok szimpla rögzítésének keretei között, nemegyszer műemlékvédelmi igényeket szem előtt tartva. Kivételnek tekinthető GOG, S. (2008) a Dobrudzsában élő lipovánokkal kapcsolatos

kutatása, melyben a szerző a helyi kisebbség temetőjét a posztszocialista régióban jelenleg is tapasztalható etnikai, vallási és kulturális különbségek tükröződésének „mikrovilágaként” aposztrofálja. A hazai kutatók közül GECSE A. (2007: 106) egy gömői kistelepülés példájából kiindulva arra jutott, hogy a temető „nem a ma élő falu viszonyait tükrözi”, hanem „legalább ötven évvel korábbi állapotnak megfelelő etnikai arculat rajzolódik ki” belőle (saját vizsgálataim is ezt támasztották alá). Gecse A. ugyan nem végzett részletes temetőfelmérést, viszont megállapította, hogy a sírok elhelyezkedéséből kiindulva beazonosíthatóvá válnak az őshonos és a jövevény családok, ezáltal – amennyiben a betelepülés időpontja nemzetiségenként eltér – a helység etnikai viszonyainak átformálódását következtüjük nyomon.

E sorok írója úgy véli, az eddig mellőzött módszer alkalmazásával fontos többletinformációkhoz jutunk adott település nemzetiségi szerkezetének változásairól, az asszimiláció lokális jellemzőiről, illetve intenzitásáról. Különösen igaz ez, amennyiben a sírfeliratokon túl a mellettük szereplő évszámokat is tanulmányozzuk. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy felülbírálnánk a hivatalos adatokból nyert nemzetiségi összképet, ám a módszer alkalmazsának tűnik az asszimiláció folyamatának közvetett dokumentálására. Fontos leszögezni: nem a személynevek alapján történő nemzetiségi besorolásról (névelemzés) van szó, a temetőfelmérés módszere csupán segítséget nyújt a települési etnikai viszonyok és asszimilációs folyamatok értelmezéséhez. Tehát nem az elhunytak nemzetiségét, anyanyelvét elemezzük, hanem a sírfeliratok nyelvezetét, melyek attól függetlenül árulhatnak el információkat egy adott települési közösség asszimilációjáról, hogy nem tudjuk pontosan az elhunytak nemzetiségét. Egy etnikai szempontú kutatásnak elsősorban a sírfeliratok többnyelvűségére (a vezeték- és keresztnévek eltérő nyelvezete, írásmódja; a sírfelirat és a tulajdonnév nyelvezete közötti differenciák stb.), valamint – az évszámok tanulmányozásával – az egyes korszakok, asszimilációs szakaszok elkülönítésére célszerű fókuszálnia. A kutatás a továbbiakban az így beazonosított „töréspontok”, intervallumhatárok részletes feltárására irányulhat (pl. interjúk útján). Egyúttal ez arra is utal, hogy a temetőfelmérés elvégzése önmagában nem javasolt, érdemes más módszerekkel együtt alkalmazni.

Névváltoztatási gyakorlat

A családnév-változtatások vizsgálata szintén releváns kutatási téma lehet többnemzetiségű, ugyanakkor adott etnikai csoport határozott politikai-hatalmi fölényével jellemezhető régióban. Előbbi a névváltoztatásra az asszimilációs stratégia fontos lépéseként tekintő tömeget biztosítja, míg utóbbi a beolvadás irányát, és egyben – ha a névmódosításokra a társadalmi tőkeszerzés egy típusaként tekintünk – annak indokát (tehát az attól várt előnyöket) határozza meg. Hazai vonatkozásban természetesen elsősorban a névmagyarosítás került az érdeklődés homlokterébe, ennek kapcsán a legteljesebb összefoglaló munka Karády V. és Kozma I. nevéhez fűződik. A többek között levéltári forrásokat és iskolai nyilvántartásokat felhasználó szerzőpáros szintén felhívja a figyelmet, hogy az asszimilációs mozgalom e típusát (is) a magyarság és a határainkon belül élő kisebbségek közötti egyenlőtlen hatalmi viszonyok hívták életre, e nélkül aligha „vált volna nevében magyarrá” hozzávetőlegesen 360 ezer személy a kiegyezés és a második világháború vége között (KARÁDY V.–KOZMA I. 2002). Szintén az asszimilációs folyamat részeként értelmezi az új családnévek felvételét FRANK T. (2012), aki főként magyarországi izraeliták névmagyarosítását kutatja. Hasonló szellemben ír az amerikai történész, P. GAY (1979) is, aki a németországi zsidók (nevük németesítése útján történő) beolvadásával foglalkozott.

Akár a nyelvi beolvadás megnyilvánulásának, akár személyes kényszerhelyzet eredményeként tekintjük a családnévek módosítása iránti igényt, tanulmányozása mindenképpen

hasznos információkkal kecsegtet. Nyilvánvaló, hogy az asszimiláció klasszikus formája az előbbivel köthető össze, azonban az is valószínű, hogy az érintettek nagy része önként, gyakran a beolvadás záró aktusaként illetve annak a társadalom felé történő kinyilvánításaként vállalta a „nominális asszimilációt”, tehát esetükben valóban beolvadásról beszélhetünk. Nem feledkezhetünk el arról sem, hogy a hazai névmagyarosítók egy része csak nevében volt „idegen”, számukra az új, magyar név választása egyszerű hazafias gesztusként és nem az asszimiláció jeleként értelmezhető. A vizsgálódás során a névváltoztatók nemzetiségi megoszlása mellett érdemes kitérni a felekezeti vagy a foglalkozási ismérvekre, továbbá az érintettek kormegoszlására is, többek között így nyílik lehetőség a nominális asszimilációban jobban (pl. zsidók, római vagy görög katolikusok, illetve állami alkalmazottak) vagy kevésbé (ortodox vallásúak, illetve idősebb generációk stb.) részt vevő társadalmi csoportok elkülönítésére.

Visszaemlékezések, interjúk

A személyes benyomásokon alapuló élmények, visszaemlékezések feljegyzésekor szintén találkozhatunk asszimilációra történő utalásokkal, az etnikai hasonulás magán- vagy a társadalmi szféra keretei között megélt vagy tapasztalt jeleivel. KEMÉNYFI R. (1999) például gömöri kutatása során egyéni véleményeket és élettörténeteket is beépített az eredményekbe, hogy a vegyes etnikumú, szlovákok, magyarok és cigányok által lakott helységek kulturális és nyelvi viszonyairól minél pontosabb képet kapjon. E tekintetben különösen sok információval gazdagodhatunk az ún. életútiinterjúk segítségével, melyekben az interjúalany saját életén, illetve az őt ért impressziókon végighaladva árulhat el részleteket a nyelvváltás, a történelmi traumák, vagy az asszimilációt bármilyen egyéb módon befolyásoló lokális tényezők sorából (az etnicitással kapcsolatos témákat feldolgozó életútiinterjúkról ld. BINDORFFER GY.–GYIVICSÁN A. (2012) és SALAT L.–BINDORFFER GY. (2012).

A korabeli, főként levéltári forrásból származó dokumentumokban (adomány- és oklevelek, hivatalos jelentések, leíró jellegű vagy monografikus munkák stb.) ugyancsak felfedezhetünk olyan passzusokat, melyek tartalma adott személy, csoport vagy közösség vonatkozásában asszimilációra utal. Erre találunk példát egy 1837-ből származó, a magyar nyelvoktatás eredményeit taglaló Vas vármegyei jelentésben, mely a megye déli (szlovén többségű) járásában uralkodó állapotot mutatja be (BENCZIK GY. et al. 2008: 319-320):

„A. S. szolgabíró úr kerületében kilenc tanító oktat 547 gyermeket, kik mindnyájan tudnak, és némelyek tehetségök szerint tanítanak is magyarul. Említettik ezek között különösen a pucinci ágostai hitűek tanítója (L. J.), kinek 130 tanítványai között a magyar nyelv már annyira haladott, hogy tanulmányaikat azon adák elő. (...) És így ő volt az első, ki azon a tájon, hol a magyar szó előbb csak átreppenő vendégként hallatsza néha, azt buzgalommal meghonosította.”

A beolvadás egy különleges típusát példázza Peéry Rezső szlovákiai magyar publicista visszaemlékezése, melyre ILYÉS Z. (2005: 151) tanulmánya hívja fel a figyelmünket:

„Csak semmi neheztelés kedveseim. Megváltoztak a viszonyok, ahogy felénk mondják Nyitrában. Most a kenyér a fontos, a szent kenyér, és nekiünk az államnál nem könnyű a dolgunk. Mi nem vagyunk szabadpályán, mint te, lieber Herr Schwager. Alkalmazkodnunk kell, kérnék szépen. És lehet-e alkalmazkodni másképpen, mint egészen... Nem akarok vagonlakó lenni ötven esztendővel... (...) Mit tettem volna – megoldottam a kérdést, lieber Herr Schwager, po nyitrianszki... A demokrácia

szép dolog, és ha egy kicsit tótul kell beszélni hozzá, hát ezért hehehe nem megyünk a szomszédba. Nem lehet másképp odafönn a Nyitra milá Nyitrában... Mann muss gute Miene machen, proszim ponyizsenye. Ők győzték, ahogy nálunk mondják. Új idők, új emberek... Minekiünk államiaknak mindig alkalmazkodnunk kellett, kérlek alássan. Wir waren grossmütiig in Ungarn, addig nyomtuk el a szlovákocskákat, amíg szépen ők lettek az urak felettünk. Teraz szu onyi pányi, und wir müssen uns fügen... Mindenben új módi járja, kedveseim. Node este a Zoboron tovább táncoljuk a csárdást, kérnélek szépen... És mi is történt? Nem nagy dolog. Azelőtt a konyhán beszéltünk tótul, a hivatalban magyarul. Most fordítva van. A hivatalban povedálunk szlovákul. Odahaza pedig magyarul, ennyi az egész, kérem alássan.”

Az Ilyés által „etnikai mimikrimagatartásként” definiált jelenség az asszimiláció szituatív, gyakran kényszernek engedő vagy éppen sajátos – kétes értékű – indokokkal igazolt túlélési stratégiaként működő jellegét támasztja alá, mely sokszor a mindenkori politikai erőviszonyokhoz történő igazodásban mutatkozik meg, fokozottan érintve a többes identitású népességet.

Összefoglalás

Az etnikai vonatkozású asszimiláció, legyen szó bármilyen megjelenési formájáról vagy típusáról, világviszonylatban változatlanul létező folyamat, sőt napjainkban a témát központba állító vizsgálatok jelentőségének, aktualitásának fokozódását érzékelhetjük. A kutatásokban gyakran felvetődik a beolvadás ütemének, illetve az általa érintettek körének megállapítására jelentkező széleskörű igény, pontosabban az ezzel kapcsolatos nehézségek. Egyre inkább úgy tűnik, a folyamat precízebb felméréséhez többféle módszer és adatbázis felhasználására és összevetésére van szükség.

Az előbbieken számos módszert soroltam fel, illetve jellemeztem röviden. A sor tovább bővíthető, a megállapítások pedig árnyalhatóak, hiszen jelen esetben a cél a generális áttekintés, nem pedig a részletekbe menő elemzés volt. A tanulmányban felfedezhető megközelítési mód alapvetően közép-európai jellegű, illetve az egyének helyett a közösségi asszimilációra fókuszál, de az itt olvasható megállapítások akár szélesebb (európai) közönség számára, valamint mikroszintű kutatásokban is felhasználhatóak lehetnek. Utóbbi kapcsán különösen fontosak az asszimilációt lokális léptékben tanulmányozó felmérések, melyek során egyaránt alkalom nyílhat a fentiekben ismertetett módszerek alkalmazására, felhasználhatóságuk alátámasztására (netán cáfolatára) és a helyi viszonyok adaptálására is.

BALIZS DÁNIEL

MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest
balizs.daniel@csfk.mta.hu

IRODALOM

- BALIZS D. 2014: Felsőőr átalakuló etnikai és vallási térszerkezete. Földrajzi Közlemények 138. 4. pp. 306–321.
BENCZIK GY. – BILKEI I. – HOZJAN, A. – KAPILLER I. – KUZMIČ, F. – MOLNÁR A. – MUKICSNÉ KOZÁR M. 2008: Források a Muravidék történetéhez–Viri za zgodovino Prekmurja. I. kötet. Vas Megyei Levéltár–Zala Megyei Levéltár, Szombathely–Zalaegerszeg pp. 318–320.
BENEDEK GY. 2003: Az asszimilációról mint statisztikus. Magyar Kisebbség 8. 1. pp. 255–263.

- BICZÓ G. 2004: Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 96., Budapest pp. 1–28.
- BICZÓ G. 2011: Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. – In: BÁRDI N. – TÓTH Á. (szerk.): Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum, Budapest pp. 19–38.
- BINDORFFER GY. 2002: Asszimiláció és túlélés. – In: KOVÁCS N. – SZARKA L. (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest pp. 11–31.
- BINDORFFER GY. – GYIVICSÁN A. 2012: „Van Magyarországon egy cseh nyelven vallásos szlovák közeg”. Társadalmi Együttélés 1. 1. (forrás: http://www.tarsadalmiegyuttes.hu/id-21-tarsadalmi_egyuttes_2012_1_szam_eletut.html, letöltve: 2015. szeptember 17.)
- BROCE, G. 1996: Juris: An Ethnic Cemetery on the High Plains. *Plains Anthropologist* 41. 156. pp. 175–182.
- BRUBAKER, R. 2001: The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States. *Ethnic and Racial Studies* 24. 4. pp. 531–548.
- CARMACK, S. D. 2002: Your Guide to Cemetery Research. F+W Media, University of Wisconsin–Madison 192 p.
- CLARK, L. 1987: Gravestones. – In: SPENCER-WOOD, S. M. (ed.): *Consumer Choice in Historical Archaeology*. Department of Anthropology, University of Massachusetts–Springer US pp. 383–395.
- FARKAS GY. 1997: Nemzetiségileg vegyes területek és az asszimilációs folyamatok földrajzi vizsgálatának elméleti kérdései. *Földrajzi Értesítő* 46. 3-4. pp. 274–287.
- FRANK T. 2012: Asszimiláció és konverzió a 19. század végi Közép-Európában. – In: BÍRÓ ZS. H. – NAGY P. T. (szerk.): Zsidóság – tradíció és modernitás. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest pp. 21–30.
- GAY, P. 1979: *Freud, Jews and Other Germans. Masters and Victims in Modernist Culture*. Oxford University Press, Oxford 310 p.
- GECSÉ A. 2007: Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében. *Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom–Somorja* 191 p.
- GOG, S. 2008: Cemeteries and Dying in a Multi-religious and Multi-ethnic Village from the Danube-Delta. – In: *Working Papers in Romanian Minority Studies* 39. Cluj-Napoca pp. 1–20.
- GORDON, M. M. 1964: *Assimilation in American life: the role of race, religion and national origin*. Oxford University Press, New York, USA pp. 60–84.
- GYÁNI G. (1995): Etnicitás és akkulturáció a századfordulás Budapesten. – In: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 6. 1-2. pp. 101–113.
- GYURGYIK L. 2004: Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 160 p.
- GYURGYIK L. 2009: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. – In: TÓTH K. (szerk.): Hatékony érdekérvényesítést. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja pp. 31–40.
- HORVÁTH I. (2004): Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében. – In: KISS T. (szerk.): Népességi folyamatok az ezredfordulón Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, pp. 235–256.
- ILYÉS Z. 1999: Az egyházi sematizmusok (papi névtárak) és anyakönyvek felhasználása az etnikai földrajzban. – In: ILYÉS Z. – KEMÉNYFI R.: Előadások az etnikai statisztika finomítási lehetőségeiről. Magyar Földrajzi Társaság. Budapest pp. 1–13.
- ILYÉS Z. 2005: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. *Magyar Tudomány* 50 (111). 2. pp. 145–155.
- ILYÉS Z. – TÁTRAI P. 2013: A zaborvidéki magyarság politikai megosztottságának kulturális és etnikai identifikációs háttere. – In: BÁRDI N. – TÓTH Á. (szerk.): Önazonosság és tagoltság. Elemzések a kulturális megosztottságról. MTA TK Kisebbségkutató Intézet–Argumentum, Budapest pp. 243–258.
- KAPITÁNY B. 2013: Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia* 56. 1. pp. 25–64.
- KARÁDY V. – KOZMA I. 2002: Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig. Osiris Kiadó, Budapest 378 p.
- KEMÉNYFI R. 1999: Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömöri cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 10. 1. pp. 137–155.
- KEMÉNYFI R. 2002: A gömöri etnikai termozsák. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely 238 p.
- KISS T. 2010: Drávaszögi mozaik. Nemzetiségi egyenlőtlenségek és kisebbségi stratégiák Horvátország magyarlakta településein. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 21. 4. pp. 109–161.
- KISS T. 2011: A makroperspektíva védelmében. – In: BÁRDI N. – TÓTH Á. (szerk.): Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum, Budapest pp. 39–48.
- MEYER, R. E. 1993: *Ethnicity and the American Cemetery*. Popular Press 239 p.
- OLÁH S. 1998: Románok asszimilációja a Székelyföldön. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 9. 2. pp. 64–83.

- PAPP R. 2003: Etnikus vallások a Vajdaságban? Kisebbségi léthelyetek kulturális antropológiai értelmezései. MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadó, Budapest 218 p.
- PARK, R. E. – BURGESS, E. W. 1921: Introduction of the Science of Sociology. Chicago University Press, Chicago 1040 p.
- SALAT L. – BINDORFFER Gy. 2012: Magyar-román együttélés Erdélyben – tapasztalatok és (f)elismeretlen konzekvenciák. Társadalmi Együttélés 1. 2. (forrás: http://www.tarsadalmiegyuttes.hu/data/files/magyar_roman_egyuttes_erdelyben_salat_levente_resz_FKTMxT.pdf, letöltve: 2015. szeptember 17.)
- SMITH, J. C. 1983: Ethnic genealogy. Research Guide. Greenwood Press, Westport, Connecticut 440 p.
- SZÉKELY I. G. 2014: Választási eredmények. Etnikai szavazás, etnikai pártok. (forrás: <http://lexikon.adatbank.ro/tarsadalomismeret/szocikk.php?id=25>, letöltve: 2015. április 14.)
- SZILÁGYI N. S. 2004: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. – In: KISS T. (szerk.): Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben. RMDSZ ÜE, Kolozsvár pp. 157–235.
- TAJFEL, H. 1974: Social Identity and Intergroup Behaviour. Social Science Information 13. 2. pp. 65–93.
- TÁTRAI P. 2006: Adalékok a települések belső etnikai térszerkezetének kutatásához. Földrajzi Értesítő 55. 3–4. pp. 273–286.
- TÁTRAI P. 2010: Az etnikai térszerkezet változásai a történeti Szatmárban. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 242 p.
- TÁTRAI P. 2014: Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. Területi Statisztika 54. 5. pp. 506–523.
- TÓTH Á. – VÉKÁS J. 2008: Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. Demográfia 51. 4. pp. 329–355.
- TÓTH Á. – VÉKÁS J. 2013: Az identitás természete. – In: BÁRDI N. – TÓTH Á. (szerk.): Önazonosság és tagolt-ság. Elemzések a kulturális megosztottságról. MTA TK Kisebbségkutató Intézet–Argumentum, Budapest pp. 11–40.
- VARGA E. Á. 1998: Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Püski kiadó, Budapest 388 p.
- VARGA E. Á. 2002: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. Regio – Kisebbség, politika, társadalom 13. 1. pp. 171–205.
- VÖRÖS K. 1962: Vas megye 1744. évi adóösszeírása. KSH Könyvtár–Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest 227 p.
- YINGER, J. M. 1994: Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict. State University of New York Press, Albany, USA 510 p.
- YINGER, J. M. 2002: Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé. Regio – Kisebbség, politika, társadalom 13. 1. pp. 24–44.